

Předkřesťanská náboženství severních Indoevropanů

Tradice Keltů, Germánů a Baltů
v kritické perspektivě humanitních věd

Jan Reichstätter

MASARYKOVA
UNIVERZITA

#499

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

Předkřesťanská náboženství severních Indoevropanů

Tradice Keltů, Germánů a Baltů
v kritické perspektivě humanitních věd

Jan Reichstätter

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

BRNO 2019

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Reichstätter, Jan, 1981-

Předkřesťanská náboženství severních Indoevropanů : tradice Keltů, Germánů a Baltů v kritické perspektivě humanitních věd / Jan Reichstätter. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2019. – 200 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 499) Anglické resumé

Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-210-9578-6 (brožováno)

* 257.6 * 257.4 * 257.7 * 2-1/-5 * 316.75-028.78 * 002+801.82 * 903.2 * 902:904 * 398 * (4-16) * (048.8)

- keltská náboženství
- germánské náboženství
- baltská náboženství
- keltská mytologie
- germánská mytologie
- baltská mytologie
- náboženské tradice – Evropa severozápadní
- kulturní tradice – Evropa severozápadní
- písemné prameny
- archeologické nálezy
- folklor
- monografie

25 - Náboženství, mytologie, kultury [5]

Recenzenti: prof. RNDr. Václav Blažek, CSc. (Masarykova univerzita)

Mgr. et Mgr. Rudolf Havelka, Ph.D., (Městské muzeum v Jaroměři,
Univerzita Palackého v Olomouci)

© 2019 Masarykova univerzita, Jan Reichstätter

ISBN 978-80-210-9578-6

ISBN 978-80-210-9579-3 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9579-2019>

Obsah

1 Prolog	7
2 Jak „číst“ materiální pozůstatky zaniklých kultur: Náboženství starých Keltů v archeologické perspektivě	15
2.1 Archeologie Keltů – stručné dějiny	20
2.2 „Keltové“ v archeologické perspektivě	25
2.3 Náboženství Keltů v archeologické perspektivě	35
2.3.1 Bohové – panteon – idoly	40
2.3.2 Svatyně – rituály – druidové	53
2.4 Závěry	62
3 Jak chápat mýtus a mýtotvorbu: Starogermánské mytologické narativy, jejich ideologie a variace	65
3.1 Starogermánské mytologie – geografie a chronologie pramenů	67
3.1.1 Severské prameny	71
3.1.2 Anglosaské prameny.....	76
3.1.3 Německé prameny.....	78
3.2 Starogermánské mytologie – stručné dějiny výzkumu.....	81
3.3 Příběhy o bozích	91
3.3.1 Kategorie mytologických bytostí	94
3.3.2 Kosmogonie a eschatologie	106
3.4 Příběhy o hrdinech.....	111
3.4.1 Bojovníci a věštkyně – genderové aspekty „herojského řádu“	115
3.5 Závěry	119
4 Jak rozumět „pohanským reliktnům“: Folklor baltských zemí jako zdroj pro studium předkřesťanských tradic starých Baltů	123
4.1 Baltský folklór – stručné dějiny výzkumu	125
4.2 Baltský folklór jako interpretativní problém.....	132
4.2.1 Lidová slovesnost – mytologické písně, legendy, zaklínadla	134
4.2.2 Lidové kalendářní svátky	143
4.2.3 Lidové umění – symbolické artefakty.....	147
4.3 Závěry.....	154
5 Epilog	157
Seznam literatury	161
Seznam zkratk	181
Summary	183
Rejstřík	193

1 PROLOG

Záměrem předkládané práce je nabídnout kritické vhledy do problematiky studia předkřesťanských náboženství severních Indoevropanů, konkrétně Keltů, Germánů a Baltů. Použité zastřešující adjektivum „severní“ pro dotyčné etnické skupiny nevychází z lingvistických konotací, neboť navzdory dlouhodobému vzájemnému sousedství, provázenému interferencemi o různé intenzitě, časovém trvání i geografii kontaktních zón,¹ netvoří Keltové, Germáni a Baltové v rámci indoevropské ekumeny společnou jazykovou větev a nespádají do stejné skupiny ani z hlediska základní klasifikační dichotomie indoevropských jazyků na sateťmové a kentumové.² Jejich společná kategorizace zde vychází zejména z důvodů geografických, jelikož se z hlediska etnogeneze jedná o nejsevernější indoevropské větve (viz mapu 1), a také důvodů kulturněhistorických, které s výše uvedeným faktorem velmi úzce souvisejí.

1 Z kulturněhistorické perspektivy jsou v období mezi dobou železnou a vrcholným středověkem zaznamenatelné především adstrátové vlivy 1) rýnsko-dunajských a ostrovních Keltů na západní části kontinentální a skandinávské Germánie, 2) středoevropských Keltů na západní Balty (zejména v okolí tzv. jantarových stezek, komunikačně spojujících alpsko-hercynské oblasti s pobaltskými), 3) východoskandinávských Germánů na západní Balty (zvláště přímořské kmeny Prusů a Kurů). Nutno dodat, že evidence těchto kontaktů vycházejí především z komparativního studia archeologických a jazykových dokladů, neboť dobové etnografické informace z písemných pramenů jsou v tomto ohledu příliš strohé. Z perspektivy religionistiky, zabývající se specifickou částí duchovní kultury, jsou tím spíše stopy vzájemné interakce všech těchto neliterárních národů v předkřesťanském období špatně studovatelné a jakékoli závěry obvykle pouze hypotetické.

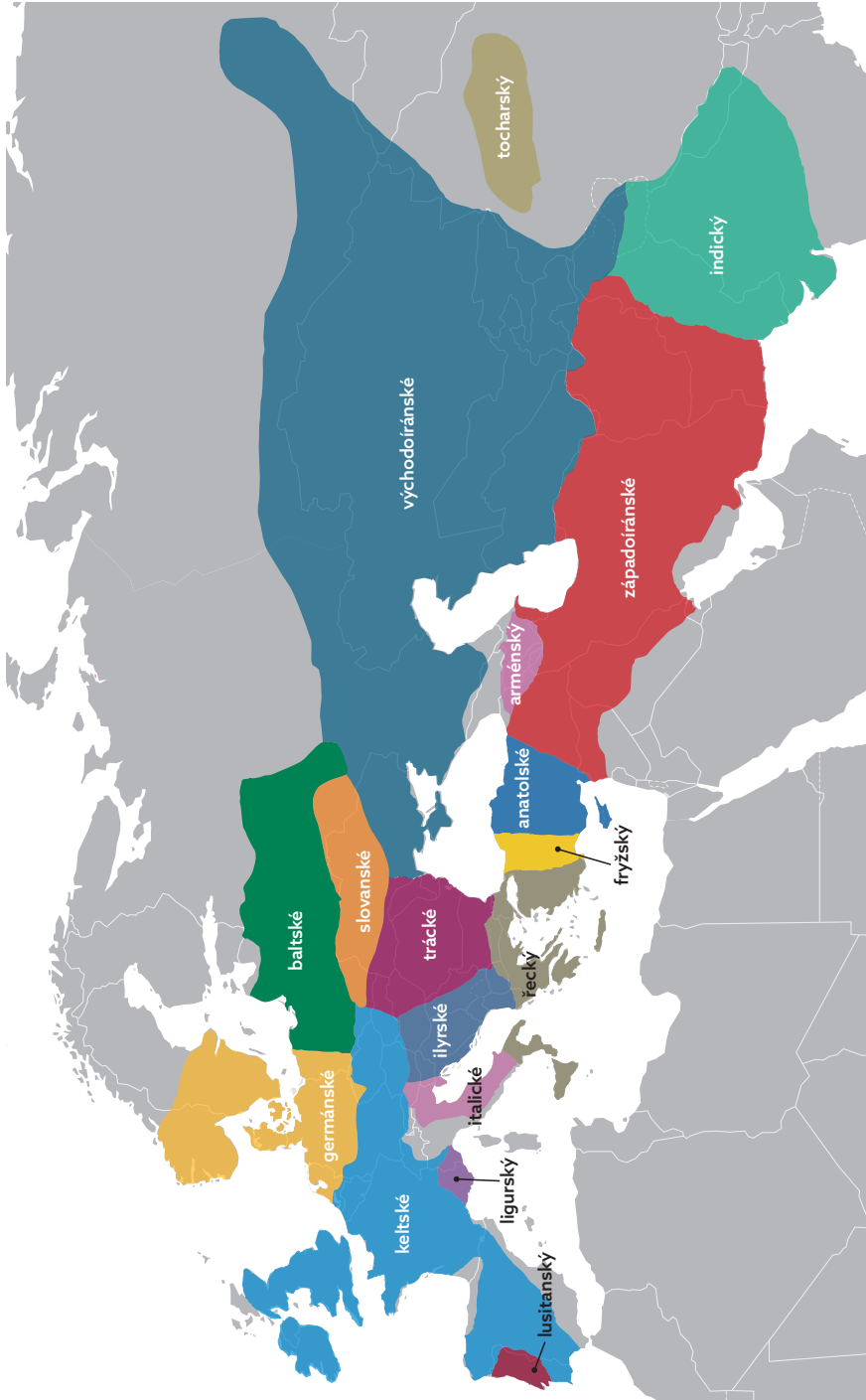
2 V hláskovém systému baltských jazyků převažují rysy sateťmové, keltské jazyky patří jednoznačně k typu kentumového a germánské jazyky představují v podstatě předěl mezi oběma makroareály, byť s výraznou převahou kentumových rysů – viz např. Anthony, David, *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, New Jersey: Princeton University Press 2007, 345–346.

Etnogenetický a kulturní vývoj těchto indoevropských skupin probíhal severně od alpsko-karpatské horské soustavy, tedy v části prostoru, označovaného tradičně v antických pramenech řecké a italské provenience jako *barbarikum* (řec. *barbarikon* > lat. *barbaricum*). Tento pejorativní termín v jistém ohledu zrcadlí kulturní konzervatismus severních Indoevropanů, jejichž tradice se zjevně během antického období vyvíjely méně turbulentně než tradice jejich jazykových příbuzných ve Středomoří, vystavené inspirativnímu vlivu zdejších civilizací, jejichž nositelé patřili po etnické stránce k afroasijským skupinám (především Semitům) či jiným starým národům severního Středomoří (jako Chattové, Churrité, Míojci, Etruskové nebo Iberové), které později podstoupily indoeuropeizaci.³ Četné spojující, archaicky vyhlížející rysy⁴ ostatně evidují při popisech pohanských kultur Keltů, Germánů a Baltů antické a středověké literární prameny. Vážou se prakticky ke všem významným oblastem kulturního projevu:

- způsob urbanizace (soustava vesnických osad a osamělých usedlostí, případně i opevněných hradišť coby útočišť při válečných konfliktech);
- základy hospodářství (kombinace zemědělství a chovu dobytka, tradice legitimních loupeživých nájezdů vně politického teritoria);
- politické uspořádání (kmenová organizace s pevnými rodovými vazbami a ustálenou sociální hierarchií);

3 Ve smyslu naznačené kulturní dichotomie mezi severními a jižními Indoevropany by bylo možné k těm prvním zahrnovat vedle tří studovaných etnických skupin bezpochyby ještě Slované, případně také Indoevropany z vnitrozemí Balkánského poloostrova (Panoni a Dákové) nebo eurasijských stepí (Skytové a Sarmati). Ve srovnání s Keltů, Germány a Balty však známe náboženské tradice těchto „barbarů“ podstatně méně (Slované, Skytové), anebo vůbec (Panoni, Dákové, Sarmati). K těsné provázanosti jazykové, kulturní a geografické dimenze v dějinách dílčích indoevropských větví viz např. Puhvel, Jaan, *Srovnávací mytologie*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 47–57. K otázce vlivu etnických substrátů na vzájemné kulturní odlišnosti jednotlivých indoevropských skupin viz např. Lincoln, Bruce, *Death, War, and Sacrifice: Studies in Ideology and Practice*, Chicago: University of Chicago Press 1991, 1–5.

4 Rekonstrukce kulturní protohistorie Indoevropanů, včetně charakteristických rysů jejich náboženství, vychází zpravidla z komparace a syntézy archeologických a písemných pramenů. V tomto ohledu, stejně jako v otázce chronologie a geografie šíření indoevropských jazyků, zůstávají v podstatě stále v platnosti teze litevsko-americké archeoložky Mariji Gimbutasové, podle nichž se hlavní protoindoevropské epicentrum nacházelo ve stepích mezi dolními toky Volhy a Dněpru a k šíření dílčích skupin mělo docházet od konce neolitu různými směry vesměs militantní cestou – viz zvláště Gimbutas, Marija, *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe*, Washington D.C.: Institute for the Study of Man 1997. Ke kritice těchto tezí a alternativnímu modelu viz Renfrew, Colin, *Archaeology and language: The puzzle of Indo-European Origins*, Cambridge: Cambridge University Press 1987. K revidované verzi modelu Gimbutasové a kritice modelu Renfrewa viz např. Anthony, David, *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, New Jersey: Princeton University Press 2007. K aktuálním výsledkům genetických studií, založených na zhruba 70 vzorcích evropské DNA z období mezi mezolitem a dobou bronzovou – a zdávajících se (alespoň prozatím) potvrzovat „stepní“ model Gimbutasové – viz Haak, Wolfgang et al., „Massive Migration from the Steppe was a Source for Indo-European Languages in Europe“, *Nature* 522, 2015, 207–211.

Mapa 1: Přibližná distribuce indoevropských jazyků v době prvních etnografických zpráv o jejich severních skupinách (okolo 500 př. n. l.)

- genderové vztahy (pevný patriarchální řád);
- „herojská“ etika (statečnost, věrnost přísahám a neochvějně akceptování osudu coby zásadní aspekty osobní cti a pozitivní společenské reputace, jejichž prostřednictvím dosahují výjimeční jedinci svého druhu „nesmrtelnosti“);
- význam alkoholických nápojů (tj. tradičních extatických prostředků užívaných v profánní i sakrální sféře);
- absence literatury (alias houževnaté orální tradování společensky významných narativů navzdory znalosti či dostupnosti písma);
- náboženský význam koně (v rituální, mytologické i umělecké sféře);
- praxe lidských obětí (v rámci některých rituálů spojených s kulty bohů a věštěním);
- náboženský partikularismus (prostorově i časově variabilní soustava lokálních, kmenových a nadregionálních kultů bohů, duchů a předků);
- obliba triadických konceptů (coby klasifikačních či organizačních matric v sakrální i profánní sféře).⁵

Navzdory nastíněnému konzervatismu je ovšem z historických dokumentů, doplněných o lingvistické a archeologické analýzy, zřejmé, že podobně složitý kulturní vývoj jako ve Středomoří probíhal během antického období také v prostoru severně od Alp a Karpat. Zdejší neindoevropské substráty či adstráty, z nichž do současnosti přežili (v jazykovém smyslu) pouze Baskové, Sámové a Baltofinové, sehrály bezpochyby v kulturní genezi severních indoevropských skupin významnou roli. Avšak rekonstruovat tyto asimilační procesy – stejně jako duchovní kultury zdejších etnik před christianizací – je úkol podstatně obtížnější, především z důvodu, že jsme o někdejších realitách v tomto širokém geografickém prostoru zpraveni relativním minimem seriózních informací.

Literární prameny referující o oblastech osídlených pohanskými Kelty, Germány a Balty totiž obsahují komplexnější etnografické pasáže spíše vzácně. Tato

5 Výčet vzájemných rozdílů a specifík dílčích skupin severních Indoevropanů by mohl být bezpochyby podobně obsáhlý. Některé z uvedených znaků jsou evidovatelné také u jižních Indoevropanů (mezi Apeninským a Indickým poloostrovem) nebo mimo indoevropskou ekumenu (například v semitském, severokavkazském, altajském nebo ugrofinském prostředí). Tyto skutečnosti však informační hodnotu předloženého souboru znaků společných kulturám severních Indoevropanů nikterak nesnižují, neboť mimo ně se dotýčný soubor v takto kompletní podobě patrně neobjevuje (a pokud výjimečně ano, pak zpravidla důsledkem intenzivních kulturních vlivů právě z uvedeného prostředí). Namísto je třeba dodat, že předložený soubor by mohl být bezpochyby širší a podrobnější, nicméně jako základní ukázka sdílených kulturních rysů v dotýčeném prostoru jej lze považovat za dostačující. K pozdně antickým a středověkým dokladům paralel mezi pohanskými společnostmi severních Indoevropanů viz např. Modzelewski, Karol, *Barbarská Evropa, Death, War, and Sacrifice: Studies in Ideology and Practice*, Chicago: University of Chicago Press 1991; Gimbutas, Marija, *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe*, Washington D.C.: Institute for the Study of Man 1997.

skutečnost je dána jednak žánrovou orientací těchto pramenů, jednak častým nezájmem, jazykovou bariérou, ideologickými předsudky nebo kulturní odcizeností jejich autorů. Pro badatele zabývající se tradicemi severních Indoevropanů jsou tyto literární zdroje sice bezpochyby cenné, neboť poskytují exkluzivní náhledy na zdejší „živé“ pohanství, případně také referují o kulturních kontrastech a vzájemných vztazích těchto etnik s jejich sousedy. Zároveň je však zřejmé, že pro detailnější rekonstrukci náboženství nejsou tyto prameny zpravidla dostačující. Navíc se obvykle vážou pouze k určité lokalitě nebo regionu a informačně tak pokrývají pouze malé části dotyčných etnických území.⁶

Proces „mediteranizace“, který od prehistorie ovlivňoval zvláště jižní indoevropské skupiny, sehrál nakonec zásadní roli v kulturním i náboženském vývoji také na severu Evropy. Vlivem úspěšného šíření monoteistických tradic pocházejících ze semitských kulturních epicenter byly tradiční polyteismy zavrženy koncem antiky nejdříve na území Římského impéria, a během středověku postupně i za jeho někdejšími severními hranicemi. Díky několikasetleté literární tradici i výrazně bohatší ikonografii jsou ovšem náboženství Indoevropanů ze Středomoří v současnosti podstatně lépe rekonstruovatelná než tradice jejich příbuzných v severní polovině Evropy. Ty byly během středověku

6 Reflexe Keltů v písemných pramenech začíná již před rokem 500 př. n. l. v nedochovaném díle Hekataia z Miletu a pokračuje Hérododem a filozofickými klasiky Platónem a Aristotelem. Nejobsáhlejší zmínky o kultuře a náboženství Keltů pocházejí z období 100 př. n. l.–100 n. l. od Poseidónia z Apameie, Caesara, Diodóra Sicilského, Strabóna, Plinia Staršího a Tacita. Týkají se však převážně jižních území Galie a Británie, zatímco téměř opomíjejí oblasti, kde je nacházen bohatý archeologický materiál (Porýní a Podunají), i území s pozdější, středověkou produkcí mytologické literatury (Irsko a Wales) – pro přehled etnografických pramenů ke starým Keltům viz Cunliffe, Barry, *The Ancient Celts*, Oxford – New York: Penguin Books 1999, 288. Počátky historických referencí o starých Germánech se pojí s nedochovaným dílem Poseidónia z Apameie z konce 2. století př. n. l., časově nejspíše spadajícím do doby útoků Kimbrů a Teutonů na severní hranice Itálie. Bohatší (a často citované) etnografické informace od Caesara a Tacita se vztahují především k území nejzápadnějších germánských skupin v Porýní, ačkoli druhý jmenovaný stručně referuje také o oblastech dál na severovýchod včetně Skandinávie. O náboženské praxi severních Germánů se objevují obsáhlejší reference až během tzv. vikinského období u Ahmeda ibn Fadlána a Adama Brémského (10.–11. století), které jen těsně předcházejí období christianizace severského prostoru – pro přehled pramenů k pohanství starých Germánů viz Ström, Åke V. – Biezais, Haralds, *Germanische und Baltische Religion*, Stuttgart: W. Kohlhammer 1975, 282–286. O Baltech, žijících ve východním sousedství Germánů, píše již koncem 1. století n. l. Tacitus. Poté ovšem následuje osm „temných“ století až do zprávy anglosaského námořníka Wulfstana a německých církevních kronikářů Adama Brémského a Helmolda z Bosau (9.–12. století). Uvedené prameny se však týkají takřka výhradně území starých Prusů, což platí také pro pozdější kroniky Petra z Duisburgu, Simona Grunaua a Martina Murinia (14.–16. století), přinášející patrně nejdetaillnější údaje o charakteristických rysech baltského pohanství. O kulturních zvycích starých Lotyšů (Latgalů) informuje kronika Jindřicha Lotyšce z 13. století, podstatně více pozornosti je zde však věnováno západněji žijícím ugrofinským Livům a Estoncům, jejichž náboženské zvyky se však zřejmě nikterak zásadně nelišily od těch baltských. O kultech starých Litevců se objevují konkrétnější informace teprve v ruském *Haličsko-volyňském letopisu* (13. století) a latinském díle *De Europa* Eney Silvia Piccolominiho (15. století), reprodukujícím detaily misijní cesty Jana Jeronýma Pražského po čerstvě christianizované Litvě – pro přehled pramenů k pohanství starých Baltů viz Běťáková, Marta E. – Blažek, Václav, *Encyklopedie baltské mytologie*, Praha: Libri 2012, 232–248.

christianizačními procesy rozrušeny, aniž by byly komplexněji zdokumentovány písemnými prameny a aniž by po nich zůstaly hmotné památky s náležitou výpovědní hodnotou. Fragmentárnost dochovaného materiálu, povrchnost antických a středověkých etnografických popisů, mytologie reinterpretované křesťanskou cenzurou a okleštěné či ideologicky přeznačené rituální zvyklosti – zejména tyto skutečnosti vždy činily studium tradic severních Indoevropanů mimořádně problematickým.

Počátky vědeckého výzkumu těchto náboženství se časově kryjí – nikoli náhodou – s obdobím vzestupu nacionalismu během 18.–20. století. Vlivem motivačních impulzů spojených s hledáním kulturních kořenů „dávných předků“ docházelo v různých zemích na jednu stranu k intenzivní heuristice historicko-literárních, archeologických a etnografických informací, na druhou stranu ovšem i k značně tendenčním interpretacím takto získaných poznatků. Představy o kulturách těchto etnik se během doby pozvolna měnily nejen vlivem příspěvků rozličných akademických disciplín (jako filologie, antropologie, sociologie či psychologie), ale také kulturních trendů, ideologií či paradigmat (jako romantismus, evolucionismus, marxismus, xenofobní nacionalismus, pacifistický internacionalismus, feminismus, environmentalismus a kontrakulturní hnutí), vůči nimž akademické prostředí obvykle nezůstávalo imunní. Zhruba od konce 80. let 20. století dochází vlivem dekonstruktivní kritiky k podstatně silnější reflexi metodologických problémů, vázaných mimo jiné i na studium starých indoevropských polyteismů. V praxi tento obrat vedl především k intenzivnějšímu studiu povahy informačních zdrojů, zvláště v ohledu jejich ideologického nebo kulturněhistorického pozadí. Přiměl také badatele zabývat se vedle těch aspektů, které o dotyčných tradicích díky dochované faktografii *známe*, také těmi aspekty, které *neznáme*, a otevřeně tuto skutečnost přiznávat bez svévolné snahy zaplňovat informační mezery pomocí intuitivních či fantastických „rekonstrukcí“.

Uvedený obrat od „kreativní“ ke „kritické“ hermeneutice nicméně nezasáhl specialisty na těchto studijních polích nikterak všeobecně. Vzhledem k setrvačnosti různých ideologických či jiných dezinterpretčních tendencí si tato práce klade za hlavní cíl provést systematickou revizi dosavadních poznatků. Bude se přitom maximálně držet nastoleného kritického diskurzu, založeného na třech zásadních attributech vědecké „objektivity“: empiričnosti, logické koherentnosti a verifikovatelnosti.

Dílčí tematické kapitoly práce reflektují výsledky činnosti hlavních humanitněvědních odvětví, která se na studiu předkřesťanských náboženství severních Indoevropanů (a archaických náboženství obecně) zpravidla podílejí: archeologie, filologie a etnologie. Cílem každé z kapitol bude představit stručnou historii výzkumu náboženství vybrané severoindoevropské skupiny, shrnout dosavadní výsledky jeho rekonstrukcí a seznámit s interpretačními možnostmi

a mezemi při řešení ústředních problémů. Volba konkrétní etnické skupiny, na jejíž tradicích zde bude problematika studia perspektivou dílčí humanitněvědní disciplíny demonstrována, vychází zpravidla z areálové exkluzivity dochovaného materiálu, a to z hlediska jeho kvantity, anebo kvality, případně obojího zároveň.

Pozornost tak bude v dílčích kapitolách věnována 1) problematice studia náboženství starých Keltů na základě archeologických nálezů, 2) analýze staroger-mánských mytologií na bázi literárních dokladů různé provenience, žánrového zpracování, datace a okolností vzniku a 3) možnostem a omezením, spojeným s používáním novověkého folklóru baltských zemí coby zdroje pro rekonstrukci předkřesťanských tradic starých Baltů.

Předkládaná práce by měla v optimálním případě poskytnout zájemcům o studium těchto náboženství názorné vhledy do ústředních badatelských problémů a jejich interpretačních možností či mezí. Vzhledem k relativně dostatečnému množství přehledových publikací jsem obvykle nepovažoval za nutné uvádět do základní faktografie k prezentovaným tématům. Činil jsem tak pouze tehdy, bylo-li to žádoucí pro demonstraci nějakého analytického problému, anebo kvůli upozornění na nějaký zavedený interpretační stereotyp. Jinak jsem se v práci snažil prezentovat především ta fakta a souvislosti, která bývají v přehledových publikacích obvykle přehlížena nebo opomíjena. Při řešení interpretačních problémů jsem zpravidla vycházel z multioborové analýzy poznatků se zvláštním zřetelem na ideologické pozadí informačních zdrojů, z nichž jsou tyto poznatky získávány (tj. historických pramenů i vědecké literatury). Na tomto základě jsem pak v dílčích kapitolách usiloval o nabídnutí takových východisek, která se pokud možno vyhýbají extrémům „optimistického konstruktivismu“, majícího často blíže k přístupům náboženskofilozofickým než religionistickým, a „hyperkritického skepticismu“, jehož pozitivistická rigidnost svádí k rezignaci na konkrétnější řešení složitějších problémů.

2 JAK „ČÍST“ MATERIÁLNÍ POZŮSTATKY ZANIKLÝCH KULTUR: NÁBOŽENSTVÍ STARÝCH KELTŮ V ARCHEOLOGICKÉ PERSPEKTIVĚ

Etnonymum „Keltové“ vyvolá nějaké intelektuální či emociální asociace patrně u každého současného Evropana (potažmo i Američana, Kanaďana, Australana nebo Novozélandčana evropského původu), bez ohledu na jeho vzdělání a zájmy. Jazyky, které lingvistika označuje jako „keltské“, vymírají již od expanze latiny v pozdní antice, anebo balancují na hraně existenčního ohrožení, neboť z příslušníků národů, které se hlásí ke keltskému původu, jimi počátkem 21. století hovoří plynně sotva pár procent. Paradoxní paralelou k ústupu živých jazyků je fenomén „keltského romantismu“, jenž se objevuje coby jeden z projevů raně novověkého nadalpského humanismu a z něhož v posledních dvou či třech století postupně vyrostlo také keltské novopohanství. Ke kulturám Keltů, popisovaným antickými prameny či předrenesanční ostrovní literaturou, odkazují v moderní době coby ke svému inspiračnímu zdroji nejen novopohané, ale také umělci četných žánrů a političtí aktivisté různého druhu (od nacionalistů po ekology a feministy).

Historie literatury započala u národů žijících severně od řeckého a římského osídlení prakticky až po adopci křesťanství. Jak se dozvídáme z Caesarových referencí,¹ ve starověké Galii byl vztah intelektuálních autorit k písmu silně rezervovaný, a pokud tomu bylo v okolních oblastech nadalpské Evropy jinak, výsledek je v praxi tentýž: naše znalosti o kulturách těchto národů jsou omezeny téměř výhradně na informace z latinských a řeckých pramenů. Obsažnější z nich však vznikají teprve po roce 200 př. n. l. a samotná oblast *Keltiké/Celtica* je v nich vymezována vágně a nesouvisle – zjevně i důsledkem neustálených kritérií a patrně

1 Caesar, *Commentarii de bello Gallico* VI, 14.

na základě spíše matných znalostí tohoto prostoru.² Rozloha keltských jazyků v antice je tudíž do vysoké míry předmětem spekulací. Stejně tak nevíme, nakolik byla mezi jejich nositeli rozšířena etnonyma typu *Keltoi/Celtae* a *Galatai/Galli*, co původně znamenala (možných etymologií existuje celá řada) a zda šlo o endonyma, či spíše exonyma.³ Na základě dobových písemných zdrojů lze v každém případě soudit, že po roce 400 n. l. dotyčná jména víceméně mizí z paměti Evropanů, nejspíše brzy poté, co se vytrácí tradiční skupinové identity těch, kteří byli takto označováni.

Návrat Keltů do evropského povědomí nastává až s renesančním objevováním a četbou antických pramenů. Paradoxně to byli kolem roku 1500 porýnští Němci, mezi nimiž se objevuje trend označovat se za duchovní potomky galských druidů (již měli podle jejich představ uprchnout před Římany do Germánie) nejdříve. Jednalo se tehdy především o formu intelektuálního vzdoru vůči nadřazenému chování Italů a Francouzů v době, kdy se již ekonomická dominance v Evropě začala přenášet do germánského světa, na který se však z románského prostředí stále nahlíželo jako na „barbarský“.⁴ Popisy statečných Galů a moudrých druidů samozřejmě imponovaly také Francouzům, problémem však byl Caesarem zmíněný původ druidského učení z Británie⁵ – tradičního rivala Francie. Skotové, soustavně rebelující vůči anglické hegemonii, se ke „keltství“ v raném novověku hlásili spíše důsledkem politických sympatií k Francii než z důvodů kontemplace nad etnickými genealogiemi. Pocit vlastenectví zde však vzbuzovala například fonetická podobnost jména ostrova Man (který Skotové považovali za součást svého kulturního teritoria, jakkoli byl již od 14. století v držení Anglie) se jménem druidského ostrovního refugia *Mona*, o kterém píše Tacitus.⁶ Není příliš překvapující, že Angličané v této době na jakékoli zmínky o Keltech a druidech reagovali obvykle podrážděně. Obrat nastal až kolem revolučního roku 1688. Mezi protistuartovskými rebely sice rezonoval spíše koncept kolektivní identity vázaný na „anglosaství“ (coby opozita vůči „anglonormanství“, s nímž si spojovali tradiční monarchii),⁷ avšak intelektuálním povědomím tehdy již koloval i koncept „britanství“, podněcený četbou antických pramenů a odkazující na původní předřímské obyvatelstvo ostrova, jehož druidové byli chápáni jako reprezentanti odporu proti vnější nadvládě. Tyto dvě etnické identity raně novověkých Angli-

2 Viz např. Collis, John, *The Celts: Origins, Myths and Inventions*, Stroud: Tempus 2003, 99–113; Harding, Dennis, *The Archaeology of Celtic Art*, London: Routledge 2007, 3–5.

3 Viz Blažek, Václav, „Keltové – Germáni – Slované: Lingvistické svědectví o kontinuitě a diskontinuitě osídlení střední Evropy“, in: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.), *Čeština – univerzálie a specifika*, Brno: Masarykova univerzita 2000, 10–11.

4 Hutton, Ronald, *The Druids*, London: Hambledon Continuum 2007, 6–8.

5 Caesar, *Commentarii de bello Gallico* VI, 13.

6 Tacitus, *Annales* XIV, 29–30.

7 Budil, Ivo, *Úsvit rasismu*, Praha: Stanislav Juhaňák – Triton 2013, 564–567.

čanů spolu koexistovaly v jakési napjaté symbióze, drážděné z jedné strany odporem vůči královské dynastii a z druhé antagonismem vůči Skotům a Velšanům.⁸ Anglická keltofilie významně posílila své pozice během 18. století, zejména po vydání Macphersonových *Zpěvů Ossianových*.⁹ Megalitické památky v Británii, dříve považované za dílo obrů, Římanů či Dánů, byly nyní označovány jako druidské oltáře, chrámy či hroby.¹⁰ Ještě před rokem 1800 se kolem nich začínají shromažďovat první novodruidská uskupení (organizovaná podle vzoru svobodných zednářů)¹¹ v bílých róbách a pokud možno s dlouhými – nezřídka uměle aranžovanými – vousy podle dobového stereotypu s kořeny v 16. století.¹² Zatímco ještě kolem roku 1700 žili mluvčí keltských jazyků v izolaci, chudobě a opovržení dobových intelektuálů, o století později je již v plném proudu zájem o středověkou keltskou literaturu a mezi vyššími vrstvami anglofonní Británie přichází do módy – skutečný či vykonstruovaný – velšský původ.¹³ Další vlnou keltofilie prochází Anglie po 2. světové válce v důsledku konfliktu s nacistickým Německem, byť například britský premiér Winston Churchill byl členem Ancient Order of Druids již od roku 1908.¹⁴ Ve Francii se obrat „naši předkové Galové“ objevuje nedlouho po roce 1700, kdy byl jazyk bretonských venkovanů identifikován jako potomek staré galštiny, ačkoli jde o ostrovní keltštinu raně středověkých imigrantů ze západní Británie. Koncept „galské Francie“ nabyl na významu zvláště během protibourbonských povstání okolo roku 1789. V porevolučních letech obsahovaly vášnivé návrhy dokonce myšlenku vyhnat tradiční aristokracii „zpět do lesů Frankonie“, zbavit se názvu „Francie“ a přijmout bretonštinu za úřední jazyk. Skutečnost, k těmto radikálním krokům nakonec nedošlo a za jazyk země byla přijata francouzština z oblasti Île-de-France, měla na bretonštinu v důsledku dobové kulturní centralizace nakonec zcela opačný dopad.¹⁵

8 Viz Budil, Ivo, *Úsvit rasismu*, Praha: Stanislav Juhaňák – Triton 2013, 575–577.

9 K historii a celoevropskému významu *Zpěvů Ossianových*, falza prohlašovaného jeho „objevitelem“, skotským učitelem a básníkem Jamesem Macphersonem (1736–1796), za relikv gaelského baladického cyklu z doby železné, viz např. Hemprich, Gisbert, „Druhý život“, in: Zimmer, Stefan (ed.), *Keltové: Mýtus a realita*, Praha: Vyšehrad 2017, 204–205; MacKillop, James, *Keltské bájesloví: Průvodce keltskou mythologií*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009, 8–10.

10 Collis, John, *The Celts: Origins, Myths and Inventions*, Stroud: Tempus 2003, 71–72; viz také Sklenář, Karel, *Tanec obrů: Není jen Stonehenge*, Praha: Academia 1996, 7–13.

11 Viz Cunliffe, Barry, *The Ancient Celts*, Oxford – New York: Penguin Books 1999, 12.

12 Hutton, Ronald, *The Druids*, London: Hambledon Continuum 2007, 48–51.

13 MacKillop, James, *Keltské bájesloví: Průvodce keltskou mythologií*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009, 20–21; Green, Miranda, *Exploring the World of the Druids*, London: Thames & Hudson 2005, 152.

14 Hutton, Ronald, *The Druids*, London: Hambledon Continuum 2007, 146.

15 Hutton, Ronald, *The Druids*, London: Hambledon Continuum 2007, 8–9; Dietler, Michael, „Our Ancestors Gauls: Archaeology, Ethnic Nationalism, and Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe“, *American Anthropologist* 96 (3), 1994, 587.

Slovo „keltský“ začalo být pro skupinu příbuzných jazyků severozápadní Evropy užíváno brzy po roce 1700, byť ještě v 19. století patrně venkované na západě Irska a Skotska neměli příliš tušení, že mluví „keltsky“.¹⁶ Je rovněž paradoxem, že idea „keltství“ živila jak bretonský a velšský, a později i irský a skotský separatismus, tak také národní identitu jejich utlačovatelů Francouzů a Angličanů.¹⁷ První *Congres celtique*, mající sdružit keltojazyčné národy po obou stranách La Manche, se konal 1867 v Bretani a pod názvem *International Celtic Congress* bývá organizován (s pauzami v období světových válek) až do současnosti.¹⁸

Druhá vlna keltofilie přichází v celé řadě evropských zemí během 2. poloviny 20. století. Od pádu Frankovy diktatury roku 1975 roste ve Španělsku regionální nacionalismus. Ke keltským kořenům se zde hlásí především Galicijci a Astuřané, s menší intenzitou i Kantabrijci, ačkoli se z těchto území nedochoval žádný text v keltském jazyce a jediným dokladem někdejšího užívání keltštiny jsou zde pouze předřímská místní jména. V jižním Německu a Rakousku nahradilo po 2. světové válce „keltství“ do jisté míry předchozí pangermanismus, jenž vyklidil pole téměř beze stopy. Například archeologické muzejní expozice věnované Germánům působí v německojazyčných zemích ještě v současnosti obvykle značně odbytým dojmem. Nápadné množství „keltských“ skanzenů a naučných stezek vyrostlo v posledním čtvrtstoletí také v Česku. Zdejší národní identitu živila počínaje 19. stoletím (a konce patrně rokem 1968) jednoznačně slavjanofilie. Poznaitek, že prvními identifikovatelnými obyvateli zdejších kotlin a úvalů jsou zřejmě Keltové, je však přítomen již v odborné literatuře 19. století.¹⁹ Českou keltofilii, která naplno vytryskla s politickou reorientací na evropský Západ po roce 1989, posilovala zvláště v západní části země hrdost na jméno *Bohemia*, odvozené od kmene Bójů, byť je dotyčné toponymum poprvé zmíněno Strabónem²⁰ (*Bouiaimon*) již v souvislosti s germánským osídlením²¹ a sami Češi tento název historicky neužívali. Podobným způsobem, jakým obyvatelé Británie od konce 18. století připisovali veškeré tajemné objekty a artefakty v zemi Keltům, přisuzují v posledním čtvrtstoletí mnozí Češi s oblibou Keltům veškerá předslovanská místní jména, jež jsou ovšem v naprosté většině staršího indoevropského či naopak mladšího

16 Rieckhoff, Sabine – Biel, Jörg, *Die Kelten in Deutschland*, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag 2001, 18–19.

17 Viz zejména Dietler, Michael, „Our Ancestors Gauls: Archaeology, Ethnic Nationalism, and Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe“, *American Anthropologist* 96 (3), 1994, 594.

18 Cunliffe, Barry, *The Ancient Celts*, Oxford – New York: Penguin Books 1999, 16.

19 Viz Drda, Petr – Rybová, Alena, *Keltové a Čechy*, Praha: Academia 1998, 17–27; Rieckhoff, Sabine, „Böhmische Dörfer: Zur Ethnizität der Oppida-Bewohner in Böhmen“, in: Bagley, Jennifer, *Alpen, Kult und Eisenzeit: Festschrift für Amei Lang zum 65. Geburtstag*, Rahden: Marie Leidorf 2009, 364–365.

20 Strabón, *Geógrafia* VII, 1, 3.

21 Blažek, Václav, „Bohemia“ (encyklopedické heslo), in: Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2016, 169–170.